

Душан Н. Пророковић^[1]

Институт за међународну политику и привреду
Београд (Србија)

УДК 911.3:32

005.74:327-045.4

Оригинални научни рад

Примљен: 29.5.2025.

Прихваћен: 25.7.2025.

doi: 10.5937/napredak6-59153

Геополитичке концепције: дефинисање и значај

Сажетак: У практичном смислу геополитика се манифестује кроз геополитичке концепције. Ове концепције су стратегијске представе, које се заснивају на географским (друштвеногеографским и физичкогеографским) и политичким индикаторима, значајним за обликовање одређених циљева. У овом раду објашњавају се дефиниција и значај геополитичких концепција, као и неопходни услови за њихову легитимизацију. У том контексту, за разумевање појединих геополитичких концепција (односно за разумевање константи на којима су концепције утврђене) нужно је познавати историјске процесе дугог трајања који такође обликују колективне стратегијске представе. Нелигитимне геополитичке концепције не могу бити успешне, нити трајати у времену, што је суштински супротно циљевима геополитике. Због тога се намеће закључак да успешне геополитике не могу бити засноване на било каквим *ad hoc* акцијама, већ подразумевају стратешко промишљање, дугорочно планирање и мултидисциплинарни приступ у осигуравању интереса државе и народа који државу твори.

Кључне речи: геополитика, геополитичка концепција, геополитичко окружење, поредак, САД, Русија, Кина

Све фреквентнија употреба појма геополитика последњих деценија узроковала је да се под геополитиком почне подразумевати свашта, односно да се за геополитичке феномене проглашавају догађаји и процеси који реално с геополитиком имају мало везе. Није свака политика – геополитика, а да би се одређена политика назвала геополитиком, неопходно је да

се манифестује кроз осмишљене и заокружене геополитичке концепције. За разумевање геополитичких концепција неопходно је објаснити и појмове геополитичких субјеката, геополитичких процеса и геополитичког поретка. Заједно, ови елементи структурирају геополитичко окружење (приказано у табели 1).

[1] dusan@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-3064-2111

Геополитички субјекти	Државе и недржавни актери који наступају са сопственим геополитичким концепцијама и тако утичу на поредак и процесе
Геополитички процеси	Догађаји који утичу на успостављање поретка, а који могу бити иницирани спровођењем одређених концепција
Геополитички поредак	Образац којим се успоставља хијерархија и на тај начин резервише место сваком субјекту у односу на друге
Геополитичке концепције	Дугорочне пројекције субјеката усмерене на увећавање моћи и ширење утицаја како би се утицало на процесе и осигурало значајније место у поретку

Табела 1. Структура геополитичког окружења (Kilibarda & Mijalkovski, 2006, str. 18-20)

Свака геополитичка концепција реализује се у одређеном геополитичком окружењу. Самим тим, ове пројекције морају узимати у обзир остале елементе, почивати на реалном сагледавању моћи и циљева осталих субјеката, правилној оцени сопственог места у успостављеној хијерархији и перцепцији развоја кључних процеса.

Сол Коен, на пример, анализирајући геополитичко окружење и позицију САД на почетку XXI века, наводи да су у постхладноратовском свету „одређена одрицања неопходна“. „Савремену геополитику не треба мешати са класичним геополитичким погледом на свет који се тиче борбе између копнених и поморских сила или са дугорочно дискредитованом немачком геополитиком (*Drang nach Osten*, прим. аут.)“. Амерички теоретичар такође и препоручује да савремену геополитику не треба поистовећивати са концептима „ограничавања“ (*Containment*), „домино теорије“ (*Domino*

Theory), „повезивања“ (*Linkage*), и „најважнијег члана групе“ (*Lynchpin*) пошто су то идеје повезане с детерминистичком употребом географског простора за формулисање спољне политике САД. Према њему ови концепти били су једноставно уграђени у хладноратовску реалполитику са циљем промовисања америчког експанзионизма у глобалним размерама у једном историјском тренутку. У постхладноратовском приступу опортунитије је следити савете Хенрија Кисинџера (Henry Kissinger) који се односе на осигуравање своје позиције у контексту спречавања појављивања регионалне силе која би могла да угрози америчку доминацију у одређеним деловима света или више различитих држава с глобалним амбицијама чијим би се удруживањем направила делотворна равнотежа снага у међународним односима. Коен предлаже да се тежиште пребацује на унутрашњу политику потенцијалних „изазивача“ и њихово непосредно окруживање,

уз неизбежну изолацију или проблематизовање питања националне безбедности ако то буде неопходно (Cohen, 2003, str. 2–3). У тренутку када је овај предлог публикован САД су остале једина суперсила, без равноправног такмаца у глобалним размерама и са осигураном позицијом најважнијег чиниоца регионалне безбедности у свим деловима света који су значајни за националну безбедност. Није било потребе да се троше ресурси у обиму и на свим оним „критичним тачкама“ као током хладноратовског периода, зато што више није било „совјетске претње“ којој се мора парирати. Променило се окружење, успостављен је нови поредак, према осталим субјектима и њиховим концепцијама може се и другачије деловати.

Русија је након распада Совјетског Савеза углавном избегавала конфронтације са САД и ЕУ, задовољавала се да њени интереси буду уважени у политичким разговорима о решавању криза у појединим регионима (Балкан, Кавказ, Таџикистан, Молдавија) и учествовала у имплементацији мировних споразума које су суштински креирале САД, ослањајући се на НАТО и ЕУ. Испоставило се, међутим, да овакав приступ није зауставио ширење НАТО ка истоку, што је у Русији препознато као велика претња, те је Владимир Путин на четрдесет трећој Минхенској безбедносној конференцији (*Münchener Sicherheitskonferenz*), 2007. године обзнанио заокрет. „Практично, тада је најављено да ће се Русија усредсредити на успостављање равнотеже снага у међународним односима, те да ће оставити себи право да се у појединим међународним кризама понаша као и САД. У репортажи с тог скупа Љубинка Милинчић пише:

„Говор руског председника који је трајао више од сат и по, по директности и повременој оштрини готово је шокирао политичаре навикле на дипломатско изражавање у рукавицама, поготово што је умногоме превазишао све што је до сада виђено – није мало оних који су овај говор упоредили са својевременим лупањем Хрушчова ципелом по говорници Уједињених нација. Путин је говорио о многим проблемима данашњег времена, али ће остати запамћен највише по томе што је оптужио САД за покушај да владају светом, НАТО да провоцира Русију, а ОЕБС да се претвара у ’вулгарни инструмент који опслужује интересе једне државе или групе држава’. У једном тренутку се окренуо Гејтсу [Роберту, америчком секретару за одбрану, прим. аут.] и подсетио га да су Русија и САД потписале споразум о смањењу атомског потенцијала на 1.700–2.200 пројектила у периоду до 2012. године. А онда му се обратио речима: ’Русија испуњава своје обавезе. Може ли нови министар САД овде да изјави да САД не крију прекобројне пројектиле ни на складиштима, ни испод јастука, ни испод јоргана?’ Многе је изненадио када је објаснио да зна да Америка разрађује ново атомско оружје, али пошто то они неће да признају, правиће се да не зна. ’Али оно што знамо, то је да постављате своје ракете у нашој близини. И кажете да нису уперене против нас. Добро, онда ни наше оружје није намењено вама!’ Путин је подсетио и на речи генералног секретара НАТО Вернера, у Бриселу, 17. маја 1990. ’Чињеница да нећемо размештати војску НАТО изван територије ДДР даје СССР-у чврсте гаранције безбедности. Где су те гаранције, запитав се он“ (Milinčić, 2007,

str. 6–7). Шта је под овим подразумевано ви-
дело се врло брзо, већ у августу 2008. Русија је
експресно признала једнострано проглашену
независност Абхазије и Јужне Осетије, што је
представљало и одговор на америчку акцију на
Косову из марта исте године.

Геополитичке концепције увек су усмерене
ка остваривању одређених политичких циљева
на тачно дефинисаном географском простору.
Наравно, циљ сам по себи може бити и про-
мена геополитичког поретка или спречавање
спровођења туђих геополитичких концепција.
Индија, на пример, „показује амбицију да ко-
ординира активности у ширем регионалном
оквиру и направи баланс како према утицају
Кине, тако и према активностима САД у Јужној
Азији. Такође, да би нашла адекватан одговор
на успостављање кинеско-пакистанског парт-
нерства, Индија развија исту врсту односа с
Јапаном. После састанка индијског и јапанског
премијера, у новембру 2016. године, истакнуто
је да између две земље постоји „висок степен
узајамног приближивања политичких, економ-
ских и стратешких интереса, што пружа трајну
основу за дугорочно партнерство“. Велика стра-
тегија Индије је, дакле, нешто једноставнија за
разумевање од кинеске и она укључује значајно
ослањање на политичку моћ, пошто се Индија
намеће као политички лидер у овом делу света.
Јапан је, осим стратешког партнерства с Ин-
дијом, направио још неколико корака ка пове-
ћавању политичке моћи. Јапан је дуго спољну
политику заснивао на такозваној Јошидиној
доктрини (*Yoshida Doctrine*), названој тако по
првом послератном премијеру земље, Шигеру
Јошиди (*Shigeru Yoshida*). Она се темељила на

три основна елемента: „континуално ослањање
на савезништво са САД, које је Јапану осигу-
равало безбедност, стављање нагласка на еко-
номске односе с иностранством ради опоравка
домаће привреде и одржавање ниског профила у
међународној политици. Споља, доктрина је за-
снована на недостатку војне силе. Влада је била
приморана да прихвати међународно окружење
као датост и нада се да ће амерички безбедно-
сни кишобран издржати“. Међутим, од друге
половине деведесетих, детектују се промене и
оријентација ка „вишеслојном приступу“ у спољ-
нополитичком позиционирању. То подразумева
коришћење „унутрашњих ресурса“ и „спољног
сврставања“ да би се одговорило новим безбед-
носним изазовима у азијско-пацифичком регио-
ну. Инструмент за вођење нове спољне политике
јесу стратешка партнерства, која су успоставље-
на с Аустралијом, Индијом и Вијетнамом. Раст
потенцијала моћи Кине представља претњу за
Јапан, а опадање моћи САД чини Јошидину док-
трину у одређеној мери нефункционалном. Иако
је Јапан био кључна држава за успостављање
Транспацифичког партнерства, што указује на
то да ће се одржати висок ниво односа са САД,
предузимају се и додатне мере ради осигурава-
ња националне безбедности“ (Proroković, 2018,
str. 619).

Ипак, приликом утврђивања циљева и стре-
мљења ка њиховом остваривању неопходно је
осигурати и да они буду легитимни. Зашто је
Американцима стало да очувају доминантну
улогу у свету? Колико их то кошта? Како Кинези
гледају на позајмице које званични Пекинг дели
бројним другим земљама, од Таџикистана до
Србије? Као да су у Кини сви проблеми решени,

Уобличавање геополитичких концепција одиграва се не само кроз тражење одговора на питања *Шта?* и *Како?* него и на питање *Зашто?* Концепције које не успеју да одговоре на треће питање пре или касније остају без шире јавне подршке, а без тога нема ни неопходног леги-

тимитета. Уколико нема легитимитета, тешко их је примењивати, самим тим и одржавати постојећи поредак или креирати нови, планирани. Пољаци, Чеси, Словаци, Мађари нису са одушевљењем прихватили присаједињење Источном блоку упркос трајању „социјалистичког лагера“, постојању институција, поштовању закона, чак и релативном економском и друштвеном развоју у једном раздобљу, те су „искористили“ прву прилику да „побегну из руског загрљаја“. И поред функционисања унутар комунистичког система, антикомунистичка осећања остала су изражена, па се уочавало и противсистемско постављање грађана које се манифестовало у складу са околностима и личном спремношћу на подношење жртве. За разлику од ових

примера, код Бугара се задржао позитиван став о руском утицају, а то није могло променити ни чланство у НАТО. Исто као и у Црној Гори. Распламсавање америчко-руског сукобљавања након ескалације украјинске кризе 2014. године узроковало је да су све чланице НАТО биле принуђене на имплементацију геополитичке концепције САД (која се суштински може означити као *Containment*, без обзира на савете Сола Коена) и самим тим – кварити билатералне односе с Русијом (учествовање у војним вежбама на руским границама, гласање за политичке резолуције у међународним организацијама упереним против руских интереса, увођење санкција, протеривање дипломата итд.), али

је остало отворено колико су такве одлуке у случају бугарских и црногорских власти – легитимне. Смислен одговор на питање *Зашто то page?* у сваком погледу је изостао (одговори су се сводили на уобичајене фразе о „обавезама савезника“ и „савезничкој солидарности“, али није познато да је ико у ове две земље на темељан начин образложио како то Русија угрожава њихову безбедност, што је био основни разлог уласка у НАТО, а још мање како ће то дугорочно допринети бољем позиционирању у геополитичком поретку). Из ових илустративних примера постаје јасно да ако је на прва два питања лакше одговорити, онда се око трећег мора нешто дуже полемисати.

Геополитичке концепције	
Шта?	Дефинисање циљева којима се утиче на геополитичке процесе и обликује геополитички поредак.
Како?	Осмишљавањем стратегија и тактика захваљујући којима се дефинисани циљеви остварују у односном географском простору.
Зашто?	Зарад осигуравања националне безбедности, стварања услова за економски раст и одржавања друштвене стабилности.

Табела 2. Три питања приликом уобличавања геополитичке концепције

Одговор на питање *Шта?* обухвата циљеве. Циљеви су генерални – дугорочно оријентисани, појединачни – средњорочно оријентисани у односу на позиционирање према појединим питањима и географским регионима, и текући – краткорочно управљени у односу на конкрет-

не ситуације. У табели 3. представљен је случај дефинисања и класификације циљева САД и Русије у другој половини 2020. године у односу на азербејџанско-јерменски рат за Нагорно Карабах. Текући циљеви обе стране утврђивани су „у ходу“, према појединачним циљевима и

у складу с генералном пројекцијом. САД су овај рат виделе као шансу да се додатно проблематизују односи у региону Јужног Кавказа, што би натерало Русију на директно укључивање у оружани сукоб (Јерменија је чланица ОДКБ и Евроазијског економског савеза заједно с Русијом), након чега се могла лако претпоставити и реакција Турске (стратешки споразум о војној сарадњи са Азербејџаном). Тако се наставља „кампања“ дестабилизације руског (за)граничног простора, започета практично одмах по распаду Совјетског Савеза и спровођења припремних радњи за пријем Естоније, Летоније и Литваније у НАТО. Ограничавањем

Русије (*Containment*), спречавањем ширења руског утицаја преко границе, онемогућава се и „уписивање“ највеће државе на свету у ред великих сила и легитимизовање њеног статуса као једног од центара у мултиполарном свету. Да би оствариле генерални циљ – одржавање доминантне улоге у светској политици, САД морају „избацити из игре“ изазиваче, због чега се уоквиравају појединачни циљеви, а зарад њиховог остваривања користе се све могућности и у складу с тим одређују текући циљеви у конкретним ситуацијама. Није неопходно наводити да су циљеви Русије потпуно супротни.

Циљеви	САД	Русија
Генерални	Одржавање доминантне улоге у светској политици и успоравање трансформације структуре светског политичког система ка мултиполарној структури.	Легитимизација статуса равноправне велике силе и убрзавање трансформације структуре светског политичког система ка мултиполарној структури.
Појединачни	Вршење константног и континуалног притиска на границе Русије да би се спречило ширење руског утицаја у окружењу и спречила легитимизација статуса равноправне велике силе овог изазивача.	Интензивирање сарадње с државама у непосредном окружењу, укључивање у заједничке политичке иницијативе и повећавање обима економске и културне размене са циљем пенетрације руског утицаја.
Текући	„Одмрзавање“ конфликта с намером да се Русија директно укључи у рат и тако створе услови за избијање оружаног сукоба ширих размера и дужег трајања.	Брзи завршетак рата уз сагласност обе стране и укључивање Турске, да би се спречило избијање оружаног сукоба ширих размера и дужег трајања.

Табела 3. Геополитички циљеви САД и Русије у односу на Нагорно Карабах 2020. године

Одговор на питање *Како?* обухвата стратегије и тактике. Стратегије су везане за генералне и појединачне циљеве, подразумевају општи план акција које се спроводе, а тактике за појединачне и текуће циљеве тичу се извођења одређених задатака захваљујући чему ће вероватноћа испуњавања генералних циљева постати већа. И стратегије и тактике су саставни део

деловања институција геополитичких субјеката. Стратегије су усмерене ка дубљој и опсежнијој дистрибуцији моћи у одређеном географском простору, а тактике ка стварању амбијента да се то спроведе у дело. Уочене стратегије и тактике, приметне у деловању САД са циљем примене геополитичке концепције, представљене су у табели 4.

Циљеви	Стратегије и тактике
Генерални	Стратегија: Ширење утицаја прихватањем тезе о америчкој изузетности у глобалним размерама и повећавање зависности других субјеката од америчке војне, економске и политичке моћи.
Појединачни	Стратегија: Спречавање појаве изазивача који могу угрозити доминацију на глобалном или регионалном нивоу. Тактике: Стварање асиметричних партнерстава кроз билатералне или мултилатералне аранжмане. Утицај на непосредно окружење или унутрашњу политику изазивача који одбијају асиметричан (неравноправан) статус.
Текући	Тактике: Осмишљавање међународних стандарда, формирање међународних организација које ће користити остваривању генералних и појединачних циљева, прекомерно задуживање осталих субјеката, извођење обојених револуција, индужење међудржавних и међуетничких конфликта на географски неуралгичним тачкама, употреба војних снага итд.

Табела 4. Стратегије и тактике у примени геополитичке концепције САД

Конкретне одлуке доносе се у складу с геополитичком логиком и морају допринети остваривању појединачних циљева и учинити генерални циљ остварљивијим. Према томе се утврђују спољне и безбедносне политике, импровизације нису пожељне, иако их свакако има, у мањој или већој мери.

Одговор на питање *Зашто?* нешто је комплекснији. Он се, као што је већ описано, тиче

легитимитета. Појам легитимитета органски је повезан с политичким наукама. „Легитиман поредак је онај који грађани прихватају из уверења у његову оправданост, корисност, ваљаност, праведност“ (Stančić & Gujančić, 2014, str. 138). Легитимитет „превасходно значи прихватљивост, допуштеност, оправданост и слично“ (Gujančić, 2013, str. 248). Уколико грађани или заинтересована политичка јавност не прихватају поједине

одлуке, успостављени поредак или нормативне акте, онда се не може говорити о постојању легитимитета, чак и када је све то урађено у легалним оквирима. Нешто, дакле, може бити легално, а да истовремено није и легитимно.

Нужно је да геополитичке концепције буду оправдане, прихватљиве, ваљане, праведне, допуштене. Такве ће бити широко прихваћене, подржане, мотивисаће друштво да их подржи, у њима учествује. За објашњавање легитимности у контексту утврђивања и спровођења геополитичких концепција може послужити теза Макса Вебера (Maximilian Weber) о постојању три врсте легитимности власти: рационалне, традиционалне, и харизматске (Stupar, 2010, str. 44). За немачког мислиоца, објашњава Михаило Ђурић, рационална власт је владавина „безличног закона“, традиционална се заснива на „вери у светост постојећих друштвених норми“, а харизматска је само прелазног карактера, одликује је одсуство правила, она није устројена нити на рационалном, нити на традиционалном (Ђурић, 1987, str. 149–155). Свакако, Веберова типологија намењена је истраживању других феномена, тако се описује легитимитет власти унутар једног друштва, те је и коришћење ове паралеле условно. Као што су Веберу послужиле ове апстрактно-аналитичке конструкције за социолошка проучавања одређених појава, тако ће и сада послужити за испитивање легитимитета геополитичких концепција. Такође, као што се власт најчешће заснива на комбинацији две врсте легитимитета, тако се осигурава и прихватљивост геополитичких концепција.

Први начин је да јавност или друштво подржи одређену концепцију водећи се рационалним

разлозима. С једне стране, рационално се може објаснити корисним. Ако нека акција доноси несумњиву корист, ако је добитак извешан, јавност ће је подржати.

С друге стране, ускраћивање подршке води ка преиспитивању исправности дефинисаних циљева, што може резултирати и трансформацијом дугорочне геополитичке концепције и променом постојећих оквира. Уколико се таквим поступањем прави јасна штета, а добици нису сасвим извесни, онда је рационално подржати одлуке институција или елите и не доводити у питање остваривање текућих циљева. Уобичајено, велика заинтересованост јавности може се детектовати поводом питања која се сматрају виталним. За српску јавност витално је „косовско питање“, за јерменску однос са Турском и Азербејџаном, за три балтичке републике „руска претња“, за пакистанску релација са Индијом, за палестинску – Израел! Колико португалску јавност интересују дешавања у Белорусији? Највероватније мало или нимало! Зашто је онда Португалија увела санкције Александру Лукашенку у јесен 2020. године и придружила се свим рестриктивним мерама које је ЕУ уводила званичницима у Минску (ЕУ, 2020, str. 1–6)? Зато што је тако нешто рационално. И незаинтересованост може бити рационалан избор када алтернативу представља преиспитивање постављених циљева. За португалску јавност белоруски избори су исувише мали и неинтересан повод да би се отварао крупан процес преиспитивања геополитичке концепције целокупне ЕУ. Углавном, када се легитимитет објашњава рационалним разлозима, онда јавност следи став елите и институција које дефинишу циљеве и детерминишу геополитичке концепције.

Други начин легитимизације осигурава се инсистирањем на традиционалности. Традиција је предање, скуп материјалних и духовних знања и искустава на којима почива идентитет једне културе. Ако су рационални избори најчешћи за доношење практичних одлука, онда традиционалност доминира када говоримо о идејној димензији геополитичких концепција. Традиција се, наравно, мења. Али се мења кроз неколико итерација и тек када нова знања и искуства постану општеприхваћени и издрже тест времена, онда се одбацује или трансформише старо. Одржавање традиције врло је важно због друштвене стабилности, која је предуслов развоја, па последично и осмишљавања геополитичких концепција. Традиције су успевале и да обликују праксу у бројним религијама, отуда и разлике између појединих народа и друштава из истог „религијског круга“ приликом упражњавања верских обреда, па чак и приликом тумачења одређених учења. Уосталом, традиције посматране у најширем смислу утичу на поделе унутар хришћанског блока на источно и западно крило, као и у мухамеданском свету на шиитско и сунитско!

Велики повратак религијског као неизбежног у геополитичком у свим посткомунистичким земљама, укључујући и Кину, где је, рецимо, насупрот тибетанској и ујгурској духовној различитости са службеног нивоа понуђен конфучијанизам као својеврсни квазирелигијски супститут, говори много о укорењености традиција и способности да се предање, обичаји и

(историјско) памћење одрже упркос свим забранама и репресивним мерама током пола века.^[2]

Победа Доналда Трампа, а затим и сва последична дешавања након тога у Сједињеним Државама, такође говоре у прилог тези да се традиције тешко мењају и да за успостављање новог система вредности нису довољни институционално промовисање нових образаца (супротстављених дотадашњој традицији) и пропагандна кампања усмерена ка њиховом прихватању. Огроман број грађана САД (на председничким изборима 2020. године суштински се показало да је америчко друштво подељено у два равноправна блока) није прихватио нове обрасце који се односе на породичне вредности, легализацију истополних бракова, спровођење политике родне равноправности, па чак ни оне о забрани расне дискриминације, што указује на то да су током деценија доношене одлуке које јесу биле легалне, али чија је легитимност доведена у питање.

Из традиционалног се рађа идејно, а на основу тога се креирају слике о пријатељима и непријатељима, неважним и важним питањима, допустивом и недопустивом. Такве слике обликују геополитичку логику на којој се дефинишу геополитичке концепције и легитимизује дистрибуција моћи у простору. Због тога и концепцијско некада може да буде ирационално. Примера ирационалног у осмишљавању геополитичких концепција прилично је у историји. Најилустративнији је везан за нацистички

[2] За класификацију конфучијанизма као религије највероватније су заслужни европски мисионари који су средином XIX века пописивали религије у нехришћанским друштвима. У основи, конфучијанизам је више социјална и политичка филозофија, са снажним утицајем на развој кинеског друштва, традиција и обичаја.

режим у Немачкој. У политичком хаосу насталом након капитулације у Првом светском рату, накарадним тумачењем одређених историјских дешавања и њиховим усклађивањем с неким слабијим или упечатљивијим историјским сликама и увреженим представама, шире се идеје антисемитизма, аријевске супериорности и због тога предодређености немачко-аријевске расе (*Volksgemeinschaft*) да доминира над мање вредним народима (*Untermensch*) настањеним у „животном простору“ (*Lebensraum*). У пракси то је, с једне стране, довело до ужасних страдања и језивих злочина, а с друге, ујединило је до тада идеолошки супротстављене велике силе у једну антинемачку коалицију. Уместо доминације, ирационално постављање узроковало је тоталну пропаст.

Или, рецимо, у фебруару 2021. године, у предизборној кампањи у Бугарској, једна политичка партија (ВМРО) дохватила се „македонског питања“, сагледавајући историјске процесе кроз тако конструисан оквир, да је у неколико случајева на врло ружан начин и непримерно оштро говорено о месту и улози Србије на Балкану. Ствар је била тим гора што се на челу ВМРО налазио тадашњи министар одбране, те су његове оцене имале и „већу тежину“ и „официјелни значај“. У том тренутку није постојао нити један рационалан разлог за нарушавање коректних и перспективних билатералних односа између Бугарске и Србије, поготово за тако нешто није могла послужити аргументација у којој се политичари позивају на одлуке цара Самуила из X века! Међутим, најзанимљивије од свега јесте да су таква образложења наишла на добар пријем у делу јавности. Да је очекивано

другачије, уосталом, политичари не би ни потезали ту карту као „штих“ у предизборном времену. Овде, дакле, имамо утицај одоздо нагоре, и то од дела јавности, можда чак и врло уског и малобројног, али концентрисаног на једно политичко питање, што утиче на дефинисање одређених геополитичких циљева, с тежњом очувања простора Вардарске Македоније у бугарској сфери, јединственом културном простору. За закључак је важно нагласити да историјске представе, макар биле базиране на погрешним претпоставкама, макар биле базиране и на митовима, могу утицати на идејну димензију геополитичких концепција. Без обзира на став елите или пројекције институција, без обзира на рационалност, легитимитет за одређене тежње постоји и он усмерава геополитику.

Ово је значајно зато што тренд деконструкције, уочљив пре свега у западном делу света, у доброј мери контаминира науку. Од дрвећа се често не види шума. Свесно или несвесно, занемарују се колективитети, општи интереси, граде оквири који инсистирају на непостојању народа и друштава као стабилних категорија. Све је флуидно, непостојано, а општи интерес представља се као прости збир појединачних интереса. Геополитичке концепције нису увек или, тачније речено, нису само засноване на непосредним и практичним користима, већ и на идејном, које најчешће долази из дубина традиционалног, историјског и религијског. Геополитика као дисциплина не може и не сме уважавати само принцип одозго на доле у сагледавању политичких процеса.

Практична димензија геополитичких концепција развија се према циљевима који се тичу

осигуравања националне безбедности или остваривања одређене економске или политичке користи. Због тога се пројектује дистрибуција војне, економске и политичке моћи у простору. Отуда и директна повезаност спољне и безбедносне политике, али и јавних политика с геополитиком. Посматрајући из угла практичности, дистрибуција моћи према одређеним географским просторима одиграва се у складу са сопственим потенцијалима и да би се најефикасније парирало супарницима. Геополитика јесте поглед на простор са становишта државе. Одржавање одговарајућег геополитичког поретка или његова трансформација да би се обезбедило боље место пројектује се кроз геополитичке концепције. Велике и регионалне силе или државни системи с дугом историјом практичног деловања имају капацитете и знање да пројектују политике према одређеном географском простору дугорочно. Маестрална хабзбуршка, односно у каснијој фази аустроугарска политика према источноевропским народима била је усмерена ка промени културних образаца да би се на дуги рок елите приближиле Бечу и удаљиле од Москве. Овакви приступи утичу и на идејну димензију концепција других народа, остављају трага, трансформишу вредносне обрасце и обликују туђе геополитичке обрасце. Период једнополарности, који се наставио након оштрог хладноратовског идеолошког сукобљавања и током којег су промовисане нове вредности, нови садржаји универзалности и глобалних идеја заснованих на концепту политичке коректности такође ће оставити дубок траг у трансформацији геополитичке логике читавог низа народа и друштава.

Међутим, с друге стране, постоји и идејна димензија геополитичких концепција као историјски процес, као одржавање одређених стремљења и тежњи низа народа и друштава, на које практичне геополитичке концепције могу утицати донекле, али не и у потпуности. Колико је нови садржај универзалности и глобалних идеја утицао на муслиманска друштва? Или, још да додамо, колико је на то утицао комунизам, који је прихваћен у једном делу муслиманског света? Извесних трансформација јесте било, као уосталом и у претходним историјским раздобљима. Исламска пракса у Босни и Херцеговини калемила се на другачије корене него у Пакистану или Нигерији, те се и обичаји различито манифестују. Исто као што се и православље у различитим регионима надовезивало на традиције настале у одређеним географским и политичким околностима. Зато постоје разлике у обичајима између руског и грчког обрасца. Али, опет, суштина је остала, идејна блискост огледа се у привржености истим или сличним вредносним обрасцима, што не може променити ни текућа промена геополитичког поретка. Народи, нације, друштва, са својим општим интересима који нису прости збир појединачних интереса, такође су геополитички субјекти и то појединци који доносе одлуке или институције које осмишљавају геополитичке концепције једноставно не могу заобићи. Напротив, морају им се прилагођавати. Геополитичке концепције, да би биле легитимне, морају бити заогрнуте у идејно, које је традиционално, идеолошко или религијско, а најчешће идеолошко ослоњено на традиционално и/или религијско. Америчке геополитичке концепције заогрнуте су у идеју о слободи и људским правима, на томе почивају

још од чувеног говора Вудроа Вилсона. И могу се спољна и безбедносна политика на Блиском истоку дефинисати у складу с врло конкретним интересима који се тичу енергетске безбедности и стабилности доларског система у међународној економији, све док се геополитичке концепције базирају на причи о слободама и људским правима које ће Американци донети заробљеним народима Ирана, Ирака и Сирије, легитимитет ће бити осигуран. Руске геополитичке концепције, још од времена Николаја Данилевског, почивају на месторазвоју, представљању сопствене посебности, евроазијском погледу на свет, толико различитом и од западног и од кинеског, индијског, муслиманског. Чак су и комунисти, и то најватренији међу њима, легитимитет у врло тешким ситуацијама међу народом обезбеђивали поштапајући се таквом логиком. Почетак једног говора Јосифа Висарионовича Стаљина са „браћо и сестре“ учинио је можда више за легитимизацију совјетских тежњи него репресије и црвени терор. Наметањем се шири страх услед чега долази до губитка манифестације обичајног у свакодневици, али никада се не могу избрисати дубоки трагови идејног без обзира на то колико се трансформисали или адаптирали.

Због тога геополитичка истраживања не могу бити базирана само на испитивању практичних димензија геополитичких концепција, што, забрињавајуће је, постаје стандард. Ова истраживања морају узимати у обзир и историјски развој идејног, из чега проистиче легитимитет за сваку врсту деловања. При томе, историјски развој идејног увек се одигравао у одређеним географским просторима, који имају и физичкогеографске и друштвеногеографске карактеристике. Негирати да географија има улогу

у детерминисању идејног једнако је опасно као и сам географски детерминизам.

Са становишта међународне безбедности и светске политике то треба имати у виду. Хладноратовска победа Запада, тачније САД, отворила је врата за поплаву неолиберализма и широко промовисање хипермодерне као јединих, међусобно допуњујућих концепата. То је можда најбоље сажето у наслову књиге Френсиса Фукујаме о крају историје. Крај историје значи и крај идејног. А прелазак на неолибералну парадигму значио је да се на све мора гледати кроз призму тржишта. Све мора имати свој математички израз и нумеричку вредност. Односно, у контексту геополитичких концепција, све мора бити објашњено рационалношћу, упућивати на практично и апликативно, отплатити се брзо. То је у одређеној мери постала и нова догма, коју је Грегори Копли назвао *New Age Religion*. Наступило је ново доба, *New Age*, које ће се по свему разликовати од свих претходних историјских ера. Та заблуда је предсобље нових сукоба, жестоког нарушавања међународне безбедности. Међународни односи су доминантно посматрани кроз призму сопствених виђења, мерио се свет према себи, а не према другима, што је уместо разумевања донело стереотипе. Западни поглед на дешавања у Русији сводио се на закључак да треба радити са елитом и медијским притиском произвести промене. Изостанак промена, немогућност обарања релативно високог рејтинга Владимира Путина током друге деценије XXI века тумачен је једноставном констатацијом да је то због институција на челу којих су појединци који бране своје привилегије. Али идеја лојалности владару у руском друштву много је дубља од тога. Процес обликовања централизованог

хијерархијског система одигравао се током историје управо због географије, уобличавајући праксу која је постала и део традиције. Први предуслов опстанка током векова народотворног процеса у суровим климатским условима био је да се преживи зима, затим да се заштити од природних непогода и непосредних претњи, па онда да се осигурају довољне количине хране. Појединац у суровом природном окружењу није могао опстати без ослањања на колектив. Посвећеност колективитету је исконска, хијерархија нужна, а противљење или несагласност са одлукама изражава се на сасвим другачији начин него у америчком друштву, које је место развоја другачијих образаца. Опет, шокираност у Русији одлукама Запада након 2014. године није се могла сакрити. Кампања о руском малигном утицају била је велико изненађење. У Русији се донекле не схвата логика западноевропских народа којима је претња увек долазила са географског истока (или југоистока). Најезде Монгола и Хуна, потом сучељавање са Византијом, па Османском империјом, имале су логичан наставак у посматрању Русије као непријатеља много пре настанка Совјетског Савеза. У том погледу руска политика кооперативности према западним интересима вођена деведесетих година XX века мало је шта променила. Унутар идејног уоквирено је да традиционално претња долази са Истока, источњаштво као такво, било оријентално било евроазијско, угрожава темеље западне цивилизације. Кинези су, опет, свој наступ пројектовали у оквиру дуге традиције меритократије као доминантног принципа и меркантилизма као основе, што је логично у околностима када се једно друштво, у дугом временском континуитету многобројно, развија

на релативно малом географском простору са ограниченим ресурсима, те им је за основу раста утицаја и геополитичке пројекције послужила економија. Њима је остало тешко разумљиво одакле одједанпут антикинески елементи у односу САД и ЕУ, борба против чинфлуенса, када су решени да спорове превазилазе преговорима и чак их предупреду врло прецизним уговорима. Требало им је времена да схвате да нису свуда добродошли, управо због разлика у идејном, иако се економски односи граде на практичној користи, често и обостраној.

Дистрибуција моћи у простору подразумева акције, а свака акција рађа реакцију. Реакције се темеље не само на конкретним одговорима и институционалном деловању да би се заштитили стратешки, економски и политички интереси на одређеном ареалу него и на идејном које траје и у таквим ситуацијама се манифестује. Основу и узроке конфликтних интеракција у међународним односима (а у случају геополитике, у посматраном географском округу) треба тражити не само у сукобљавању практичног већ и у сучељавањима идејног. Када говоримо о геополитичким концепцијама, нужно је узимати у обзир обе димензије у анализама. Без тога, добија се искривљена слика процеса и лоша интерпретација догађаја.

Свеобухватне и успешне геополитичке концепције морају одговорити не само на питања *Шта?* и *Како?* него и на питање *Зашто?* Циљеви који се постављају, пре свега генерални – дугорочно оријентисани, донекле и појединачни – средњорочно оријентисани, морају бити легитимни, било да се легитимитет црпи из рационалног и/или традиционалног.

References / Литература

- Cohen, S. (2003). Geopolitical realities and United States foreign policy. *Political Geography*, XXII (1), 1–33. doi: [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(02\)00069-0](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(02)00069-0)
- Đurić, M. (1987). *Sociology of Max Weber*. Zagreb: Naprijed. [In Serbian]
- EU. (2020). Council Implementing Regulation (EU) 2020/1648 of 6 November 2020 implementing Article 8a(1) of Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures in respect of Belarus, L 370I, *Official Journal of the European Union*, LXIII, 1–6 Available at https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2020/1648/oj/eng
- Gujančić, D. (2013). Legitimacy in the political life of Serbia – one perspective. *Nacionalni interes*, IX(16), 247–262. Available at <http://repozitorijumips.rs/557/1/16-10.pdf> [In Serbian]
- Kilibarda, Z., Mijalkovski, M. (2006). *Geopolitics and terrorism*. Beograd: Akademija za diplomatiju i bezbednost & Naučna knjiga. [In Serbian]
- Milinčić, Lj. (2007). A cold shower in Munich. *NIN*, 2929(2007), 6–7. [In Serbian]
- Proroković, D. (2018). *The era of multipolarity*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Stančić, V., Gujančić, D. (2014). The relationship of legitimacy and legality: philosophical and legal aspects. *Srpska politička misao*, XXI(45), 135–147. Available at file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/SPM-45-7.pdf [In Serbian]
- Stupar, M. (2010). *Philosophy of politics – ancient and modern understanding of the political community*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju & Filip Višnjić. [In Serbian]

Dušan N. Proroković

Institute of International Politics and Economics
Belgrade (Serbia)

Geopolitical concepts: definition and importance

Summary

54 |

In practical terms, geopolitics is manifested through geopolitical concepts. These concepts are strategic perceptions based on geographical (socio-geographical and physical-geographical) and political indicators relevant for shaping certain goals. This paper explains the definition and importance of geopolitical concepts, as well as the necessary conditions for their legitimization. In that context, to understand certain geopolitical concepts (i.e., to understand the constants on which concepts are based), it is necessary to know the long-standing historical processes which also form collective strategic perceptions. Illegitimate geopolitical concepts cannot be successful, nor can they last in time, which is essentially opposite to the objectives of geopolitics. That is why a conclusion is imposed that successful geopolitics may not be based on any *ad hoc* actions, but they imply strategic deliberation, long-term planning and a multidisciplinary approach in ensuring interests of the state and the nation creating the state.

Keywords: geopolitics, geopolitical concept, geopolitical environment, order, USA, Russia, China